

ФОЛЬКЛОР ЭКСПЕДИЦИЯЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ЎТКАЗИШДА ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛ

Ўрозали Тошматов

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

Аннотация: Мақолада фольклор намуналарини ўрганиш мақсадида ташкил этиладиган экспедицияларни режалаштириш, ўтказиш ва ҳужжатлаштириш босқичларининг методологияси, шунингдек дала ишларининг асл мазмун моҳияти тўғрисида фикр юритилади.

Калит сўзлар: дала ишлари, экспедиция, интервью, мерос, маросим, ҳужжатлаштириш, тизимлаштириш, архивлаштириш, натижа, табиб

COMPARATIVE ANALYSIS OF ORGANIZATION AND CONDUCT OF FOLKLORE EXPEDITIONS

Urozali Tashmatov

Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: The article discusses the methodology of planning, conducting, and documenting expeditions organized to study folklore samples, as well as the actual content of the fieldwork.

Keywords: fieldwork, expedition, interview, heritage, ritual, documentation, systematization, archiving, result, healer

Фольклор экспедициялари бўйича дала ишларини ташкил қилиш ишончли ва тўлиқ маълумотларни тўплаш пухта тайёргарлик кўриш ва ахлоқий меъёрларга риоя қилишни талаб қилади. Методология бир нечта асосий босқичларни ўз ичига олади: тайёргарлик, дала ишлари, ҳужжатлаштириш ва маълумотларни тизимлаштириш.

Тайёргарлик босқичи

Мақсад ва вазифаларни шакллантириш: Нимани ўрганмоқчи эканлигини аниқ белгиланг (масалан, оилавий анъаналар, маросим фольклори, оғзаки тарих). Бу сизга экспедицияни диққатни жамлашга ва тўғри режалаштиришга ёрдам беради.

Архив ва библиографик тадқиқотлар: Такрорланишнинг олдини олиш ва контекстни яхшироқ тушуниш учун танланган мавзу бўйича мавжуд материалларни кўриб чиқинг. Минтақа, унинг тарихи, маданияти ва одамлари ҳақидаги адабиётларни кўриб чиқинг.

Жой ва маълумот берувчини танлаш: Анъанавий амалиётлар сақланиб қолган қишлоқлар ёки аҳоли пунктларини аниқланг. Ўз билимларини баҳам кўрадиган маҳаллий аҳолини (маълумот берувчиларни) топинг. Ахлоқий мулоҳазаларни ёдда тутиш ва уларни "манбалар" сифатида эмас, балки тадқиқотда шерик сифатида ишлатиш муҳимдир. Методологик материалларни ишлаб чиқиш: Анкеталар ва сўровнома шакллари тайёрланг. Булар суҳбат учун асос бўлиб хизмат қилади, аммо суҳбатни чекламаслиги керак. Саволлар маълумот берувчининг таржимаи ҳоли, оилавий тарихи ва фольклорнинг турли жанрларини (қўшиқлар, эртаклар, мақоллар) қамраб олиши мумкин.

Ускуналар: Барча керакли жиҳозларни тўпланг:

Аудио ва видео ёзув ускуналари.

Камера.

Дала ёзувлари учун ноутбук, планшет ёки қоғоз дафтарлар.

Захира батареялар, хотира карталари ва зарядловчи қурилмалар.

Дала ишлари

Ўзаро муносабатларни ўрнатиш: Маълумот берувчилар билан ишончли муносабатларни ўрнатинг. Фольклор жанрлари ҳақида эмас, балки уларнинг ҳаёти ҳақида гапиришдан бошланг. Хушмуомала ва сабрли бўлинг.

Кузатув: Иштирокчиларнинг кузатуvidан фойдаланинг - жамиятда яшанг, кундалик ҳаётда иштирок этинг ва муҳим тафсилотларни қайд этинг.

Суҳбатни ўтказиш: Суҳбат жонли ва табиий бўлиши керак, қатъий "сўроқ" эмас. Тафсилотларни аниқлаштириш ва тўлиқроқ тасаввурга эга бўлиш учун қўшимча саволлар беринг.

Ҳужжатлар:

Аудио ва видео ёзув: Нутқ, интонация ва мусикий хусусиятларни қайд этиш учун юқори сифатли ёзувларни олинг.

Дала ёзувлари: Ҳар бир суҳбатнинг контекстини ёзиб олинг: сана, жойлашув, иштирокчиларнинг исмлари ва маълумот берувчининг реакциялари. Шунингдек, кузатишларингиз ва таассуротларингизни ҳам қайд этинг.

Фотосуратга олиш: Информаторларнинг, атрофдаги муҳитнинг, уй-рўзғор буюмларининг ва фольклорга тегишли бошқа тафсилотларнинг фотосуратларини олинг.

Ахлоқ қоидалари: Материални ёзиб олиш ва ундан фойдаланиш учун ҳар доим информаторнинг розилигини олинг. Уларнинг ҳикояси қандай мақсадда ишлатилишини тушунишларига ишонч ҳосил қилинг.

Дала ишларидан кейинги босқич

Транскрипция ва тизимлаштириш: Аудио ёзувларни транскрипция қилинг, матнни ёзма шаклга ўтказинг. Материални мавзу ва жанр бўйича тартибланг ва картотека яратинг.

Изоҳлар ва сақлаш: Ҳар бир ёзувга батафсил изоҳлар қўшинг, жумладан, информатор ҳақидаги маълумотлар, спектакль контексти ва ҳар қандай қўшимча маълумотлар. Келажақда фойдаланиш ва архивлаш учун материалларни хавфсиз сақланг.

Таҳлил: Тўпланган материалларни ўрганинг, нақшлар ва хусусиятларни аниқланг ва уларни бошқа экспедициялар ёки архив манбаларидан олинган маълумотлар билан таққосланг.

Нашр қилиш: Тадқиқот натижаларини нашрга тайёрланг, уларни бошқа олимлар ва жамоатчилик учун очик қилинг.

Этнографик тадқиқотларнинг мазмуни

Фольклоршуносларнинг этнографик тадқиқот фаолияти - одатда "дала ишлари" деб аталади - оғзаки тарихчиларнинг тадқиқот фаолиятидан - одатда "интервью" деб аталадиган - бир қатор муҳим фарқларга, шунингдек, ўхшашликларга эга.

Умуман олганда, фольклоршунослар санъат ва кундалик ҳаёт кесишадиган ҳолатлар, амалиётлар ва томошаларга энг кўп қизиқишади, дейишимиз мумкин. Фольклоршунослар оғзаки анъаналар (масалан, ҳазиллар ёки афсоналар), моддий анъаналар (масалан, халқ хунармандчилиги ёки меъморчилиги), эътиқод ва урф-одатлар анъаналари (масалан, халқ тиббиёти ёки диний амалиёти) ва ижро анъаналари (масалан, халқ мусиқаси ёки рақси) сифатида жуда кенг таърифланиши мумкин бўлган кўп сонли ва хилма-хил анъанавий маданий ифодаларни ўрганадилар, ҳужжатлаштирадилар ва тушунишга интилади.

Муайян анъанавий маданий ифодалар кўпинча бу чегараларни кесиб ўтади. Масалан, аксарият анъанавий маданий ифодалар у ёки бу турдаги ижро орқали амалга оширилади. Аслида, фольклоршунослар учун "ижро" тушунчаси жуда долзарбдир. Масалан, фольклоршунослар оғзаки тарих ҳикоясини ижро жиҳати деб ҳисоблашади, бунда ҳикоя қилувчи ўз нуқтаи назарини, шунингдек, тавсифий нуқтаи назарни ифодалаш ва етказиш учун ўз ҳикоясини бадиий тарзда шакллантиради.

Фольклоршунослар инсон фаолиятининг жуда кенг доирасини бадиий жиҳат деб ҳисоблашади. Улар, масалан, деҳқонлар ва хунармандларнинг меҳнат фаолияти ва меҳнат қўшиқлари, шунингдек, ўрта мактаб ўқувчилари томонидан "Мучал тўйи" нишонланиши, шунингдек, катта ёшлиларнинг таниқли санъат асарлари билан қизиқишади.

Фольклоршунослар бу анъаналарга ўзлари маданий матнлар сифатида қизиқишади, аммо дала ишлари ва таҳлилларида улар бадиий услублар ёки лингвистик тузилмаларни ва улар ижро этиладиган жамоат ҳаётидаги контекстларни ҳужжатлаштиришга ва тушунишга интилишади. Шундай қилиб,

дала ишларини олиб бораётган фольклоршунослар ҳақиқий чиқишларни (ҳазил қилиш сессияси, шифо маросими, хушхабар қўшиқлари анжумани) ҳужжатлаштирадilar, аммо кейинги интервьюларида улар табиб ёки хушхабар қўшиқлари етакчисидан ўз анъаналарининг манбалари, уларни ўрганган усуллари ва бу анъаналарнинг замонавий жамият ҳаётидаги ўрни ҳақида сўрашлари мумкин. Ўз таҳлилларида фольклоршунослар ҳазилнинг моҳияти ва аҳамиятини ёки қўшиқчиларнинг ижтимоий келиб чиқиши ва диний эътиқодларини ифодаловчи ижродаги лингвистик ёки муסיкий тафсилотларга эътибор беришлари мумкин.

Кўпгина анъанавий маданий ифодалар одатда шахслар томонидан эмас, балки гуруҳлар томонидан ижро этилади. Масалан, “Қиз базми” маросимини ўрганиш учун бир гуруҳ аёллар, дорбозлар жамоасини ўрганиш учун эркаклар жамоаси ёки никоҳ маросимини ўрганиш учун эркак ва аёллар иштироки талаб этилади. Шундай қилиб, фольклоршунослар кўпинча бир вақтнинг ўзида бир нечта одамни ҳужжатлаштиради ёки интервью олади. Баъзан бу гуруҳ тегишли муаллиф, ижрочи, ҳикоя қилувчи ёки маълумот берувчи бўлгани учундир. Бошқа пайтларда бу ҳикоя қилувчиларнинг ўзаро таъсири интервьюни воқеани янада "табиий" қиладиган тарзда эгаллаб олиши билан боғлиқ бўлиб, бу сунъий интервью муҳитидаги суҳбатга эмас, балки кундалик ҳаётдаги суҳбатга ўхшайди. Фольклоршунослар табиийроқ муҳит мақсадига эришиш учун ўз маълумот берувчилари билан кўп жиҳатдан яқинлашишга интилишади.

Фольклоршунослар аниқлаган, номлаган ва ҳужжатлаштирган анъанавий маданий ифода жанрларининг кўпчилигидан баъзилари оғзаки тарихий ривоятга бошқаларга қараганда кўпроқ мос келади. Буларга шахсий тажриба ривояти (ҳаёт тажрибасининг ҳар қандай кўламига - маълум бир воқеадан тортиб ўнлаб йиллар давом этган бир қатор воқеаларгача) ёки кўпинча кекса одамлар томонидан айтиб бериладиган узокроқ кўламли ҳаёт тарихи ёки ҳаётни кўриб чиқиш ривояти киради.

Фольклоршуносларнинг дала ишлари этнографик дала тўпламларини яратишга олиб келади. Кутубхона ва архив нуқтаи назаридан, булар фольклоршунос ёки бошқа маданий тадқиқотчи томонидан жамоатчилик асосидаги дала тадқиқотларининг бир қисми сифатида яратилган, тўпланган ва ташкил этилган инсон ҳаёти ва анъаналарини ҳужжатлаштирувчи кўп форматли, нашр этилмаган материаллар гуруҳларидир. Бундай тўпламлар фольклоршуноснинг ниятлари ва фаолияти орқали бирлаштирилган яратилган асарлардир. Ушбу фольклоршунос кўпинча анъанавий ифодали ҳаётлари ўрганиш марказида бўлган жамият аъзолари билан ҳамкорликда ишлайди.

Масалан, маълум бир тўплам қўлёзмалар (масалан, дала ёзувлари ва ёзишмалар), аудио ва видео ёзувлар, ҳаракатсиз тасвирлар, вақтинчалик ва

қоғоздаги санъат асарлари каби бир нечта форматдаги материалларни ўз ичига олиши мумкин. Этнографик дала тўпламидаги ҳар бир буюм ўзига хос қийматга эга бўлса-да, унинг умумий аҳамияти дала ходими томонидан одамлар ва хужжатлаштирилаётган фаолият билан ўзаро алоқалар орқали тўпланган бошқа материаллар контекстида кўриб чиқилганда сезиларли даражада ошади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Савушкина Н. И. «О собирании фольклора» (1974): Учебное пособие,
2. «Методические указания по собиранию фольклора» (1994): Издание Государственного республиканского центра русского фольклора
3. «Методические указания по собиранию фольклора» (1994): Издание Государственного республиканского центра русского фольклора
4. Раззоқов.Ҳ. Тўра Мирзаев. Собиров О, Имомов К. Ўзбек халқ оғзаки поэтик ижоди.Т.,1980.